

В. Ю. Уркевич, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України

Припинення членства в сільськогосподарських підприємствах як юридичний факт

У ході виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств виникає комплекс суспільних відносин — майнових, земельних, трудових, організаційно-управлінських тощо, які, здобувши врегулювання за допомогою норм права, виступають у вигляді правових відносин. Ті з названих відносин, що належать до внутрішніх (внутрішньогосподарських) правовідносин сільськогосподарських підприємств, виникають переважно на підставі членства в названих підприємствах інших осіб. Так само і з припиненням членства «зникають» і названі правовідносини. Отже, юридична характеристика припинення членства (членських правовідносин) у сільськогосподарських підприємствах має передусім теоретичне значення, що полягає в удосконаленні теорії аграрного права. Однак отримані наукові результати, безумовно, впливатимуть й на процес належного правозастосування, що має певне практичне значення.

Слід зазначити, що дослідники внутрішніх (внутрішньогосподарських) правовідносин звертають увагу переважно на підстави (членство, членські правовідносини), передумови та момент

їх виникнення¹. Питання ж припинення членських правовідносин та впливу цього факту на інші внутрішні (внутрішньогосподарські) правовідносини, розглянуті недостатньо, лише у декількох працях², до того ж частина з них присвячена припиненню колгоспних правовідносин³. Таким чином, метою даної роботи є характеристика припинення членства (членських правовідносин) у сільськогосподарських підприємствах (колективних сільськогосподарських підприємствах, сільськогосподарських кооперативах, фермерських господарствах) як юридичного факту.

Зазначимо, що припинення членства (членських правовідносин) у сільськогосподарських підприємствах розглядається нами як юридичний факт, оскільки воно виступає як конкретна життєва обставина, з якою юридична норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків (правовідношення)⁴. Очевидно, що припинення членства (членського правовідношення) саме і виступає як юридичний факт, на що звертають увагу дослідники⁵.

¹ Див., напр.: Аграрне право України: Підручник / В. З. Янчук, В. І. Андрийцев, С. Ф. Василюк та ін. / За ред. В. З. Янчука. — Вид. 2-е, перероб. та допов. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 115–118; Кооперативне право. Підручник для кооперат., сільськогосп., економ., юрид. вищих навч. закладів і фак. / За ред. В. І. Семчика. — К.: Ін Юре, 1998. — С. 92–94; *Жушман В. П.* Аграрне право та законодавство України: Навчально-практичний посібник. — Вид. 2-е, допов. та перероб. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. — С. 88–89.

² Див., напр.: Аграрне право України. — С. 127–128; Кооперативне право. — С. 99–101.

³ Див., напр.: *Арльт Р.* Права и обязанности членов сельскохозяйственных производственных кооперативов в ГДР: Пер. с нем. Л. П. Фоминой / Под ред. и с вступит. статьей М. И. Козыря. — М., 1970. — С. 409–431; *Дубинская О. Д.* Членство в колхозе: Лекция для студентов ВЮЗИ. — М.: Всесоюз. юрид. заочный институт, 1957. — С. 38–43; *Каландадзе А. М.* Внутриколхозные правоотношения в СССР. — Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1974. — С. 16; Примірний Статут колгоспу: Науково-практичний коментар / В. З. Янчук, В. С. Шелестов, І. О. Серета та ін. / За ред. В. З. Янчука. — К.: Урожай, 1988. — С. 34–36, 144–149.

⁴ Див.: *Алексеев С. С.* Общая теория права: В 2 т. — М.: Юрид. лит., 1982. — Т. II. — С. 163.

⁵ Аграрне право України. — С. 128; Кооперативне право. — С. 100.

Надалі встановимо, до якої групи юридичних фактів належить припинення членства в сільськогосподарських підприємствах — правопороджуючих (правостворюючих), правозмінюючих чи правоприпиняючих (такі групи юридичних фактів виділяються в загальній теорії права залежно від тих правових наслідків, які вони викликають¹). Відповідь на це питання начебто є очевидною. Адже, оскільки йдеться про припинення членства, то відповідно воно й має належати до правоприпиняючих юридичних фактів. Однак такий висновок був би доволі простим. Спробуємо розібратися у цьому питанні шляхом аналізу впливу припинення членських правовідносин у сільськогосподарських підприємствах на інші внутрішні (внутрішньогосподарські) правовідносини.

Передусім зрозуміло, що припинення членства тягне за собою припинення членського правовідношення та втрату відповідною особою статусу члена сільськогосподарського підприємства. Наслідком припинення членства в першу чергу є те, що воно призводить до втрати членом підприємства усіх прав, визначених законодавством і статутом конкретного сільськогосподарського підприємства². Втрата членства спричиняє втрату права брати участь у внутрішніх правовідносинах³. Однак деякі дослідники всупереч цьому вважають, що окремі майнові права та обов'язки члена підприємства зберігаються й після припинення членства (наприклад, право на отримання пайового внеску)⁴. На нашу думку, така позиція не відповідає реальним відносинам у сільськогосподарських підприємствах. Адже зазначене право на отримання паю член сільськогосподарського підприємства здобуває з моменту припинення членства, його не можна реалізувати, будучи членом сільськогосподарського підприємства. Оскільки з моменту припинення членства особа вважається такою, що не має статусу члена даного сільськогосподарського підприємства, то, відповідно, й усі права (та обов'язки), які виникають у даної осо-

¹ Див.: *Исаков В. Б.* Юридические факты в советском праве. — М.: Юрид. лит., 1984. — С. 58, 63.

² Кооперативне право. — С. 101.

³ Див.: *Каландадзе А. М.* Внутриколхозные правоотношения в СССР. — С. 16.

⁴ *Дубинская О. Д.* Членство в колхозе. — С. 41.

би після цього, не можуть вважатися членськими. Це права (обов'язки) колишнього члена сільськогосподарського підприємства, що виникають на підставі такого юридичного факту, як припинення членства (членського правовідношення).

Оскільки членство (виникнення членства) породжує низку внутрішніх (внутрішньогосподарських) правовідносин — майнових, земельних, трудових та організаційно-управлінських, то розглянемо вплив припинення членства на існування названих правовідносин.

Почнемо із майнових правовідносин. Зрозуміло, що припинення членства в сільськогосподарському підприємстві у даному разі тягне за собою припинення майнових правовідносин (правовідносин щодо внесення пайового внеску (обов'язкового та додаткового), отримання виплат часток доходу на паї, кооперативних виплат тощо). Отже, з цього боку припинення членства виступає як правоприпиняючий юридичний факт, що тягне за собою припинення заснованих на ньому (членстві) майнових правовідносин. Однак, з іншого боку, припинення членства в сільськогосподарських підприємствах породжує низку інших майнових правовідносин — правовідносини щодо повернення вартості паю (в сільськогосподарських кооперативах та КСП), повернення частини майна (у фермерських господарствах). Підтвердженням такого висновку є приписи чинного законодавства України. Так, наприклад, у ст. 25 Закону України від 17 липня 1997 року «Про сільськогосподарську кооперацію» встановлено, що у разі виходу¹ з кооперативу особа має право на отримання майнового паю². Аналогічні приписи містить і ст. 9 Закону України від 14 лютого 1992 року «Про колективне сільськогосподарське підприємство»³. Члени фермерського господарства також мають

¹ Незважаючи на те, що у нормах цього Закону та закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» йдеться про «вихід» з кооперативу (КСП), насправді ж пай повертається у разі припинення членства незалежно від підстав його припинення (а не лише у разі добровільного виходу). На це звертається увага у науковій літературі (див.: *Аграрне право України.* — С. 128), та й у самому тексті ст. 25 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» також йдеться про це.

² Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 39. — Ст. 261.

³ Там само. — 1992. — № 20. — Ст. 272.

право на отримання частки майна фермерського господарства відповідно до ст. 20 Закону України від 19 червня 2003 року «Про фермерське господарство» у разі припинення членства в ньому¹. На захист цього права (права на отримання вартості паю, частки майна сільськогосподарського підприємства), на думку окремих дослідників, поширюється загальний строк позовної давності у три роки². Припинення членства в сільськогосподарських кооперативах також тягне за собою виникнення права на отримання кооперативних виплат та частки доходу на паї за час існування майнових членських правовідносин, на що наголошується в юридичній науковій літературі³. Таким чином, у розглянутому аспекті припинення членства в сільськогосподарських підприємствах виступає як правостворюючий юридичний факт.

Аналогічну ситуацію маємо із членськими земельними та трудовими правовідносинами. Припинення членства в сільськогосподарському підприємстві має своїм наслідком припинення членських земельних правовідносин щодо внесення до сільськогосподарського підприємства земельних ділянок як пайових внесків. І навпаки, припинення членського правовідношення є підставою для виникнення правовідносин щодо повернення колишньому члену підприємства земельного паю.

Так само і членські трудові правовідносини припиняються із припиненням членських правовідносин. Породжують припинення членства в сільськогосподарському підприємстві правовідносини щодо видачі особі трудової книжки⁴ та проведення із нею остаточних розрахунків за виконану роботу⁵. Тут слід звернути увагу й на ту обставину, що припинення членських трудових правовідносин одночасно із припиненням членських правовідносин підтверджує концепцію існування фактичного складу (складається з виникнення членського правовідношення та акту органу

¹ Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

² Див.: Дубинская О. Д. Членство в колхозе. – С. 41.

³ Кооперативне право. – С. 101.

⁴ Аграрне право України. – С. 128.

⁵ Див.: Арльт Р. Права і обов'язності членів сільськогосподарських кооперативів в ГДР. – С. 428.

управління сільськогосподарським підприємством щодо визначення трудової функції члена підприємства) як підстави їх (членських трудових правовідносин) виникнення. Адже існування членських трудових правовідносин лише на підставі внутрішньогосподарського акта про визначення трудової функції члена сільськогосподарського підприємства без існування членських правовідносин неможливо.

Отже, як для членських земельних, так і для трудових правовідносин припинення членства в сільськогосподарському підприємстві виступає правоприпиняючим юридичним фактом. Одночасно воно (припинення членства) є правостворюючим юридичним фактом, адже породжує правовідносини, що впливають із членських земельних та трудових.

Відносно організаційно-управлінських правовідносин, то припинення членського правовідношення позбавляє колишнього члена сільськогосподарського підприємства права на участь в управлінні справами підприємства. Ніяких подальших правовідносин, пов'язаних із припиненням організаційно-управлінських, у колишнього члена сільськогосподарського підприємства не виникає.

Таку ситуацію, на нашу думку, можна пояснити. Адже членські організаційно-управлінські правовідносини, на відміну від інших (майнових, земельних та трудових), не містять у собі майнових елементів. Їх об'єктом виступають не майно, речі, а результати дій певних суб'єктів. Об'єктами ж інших (передусім майнових та земельних) є майно; трудові ж правовідносини містять майновий елемент у вигляді відповідних прав та обов'язків щодо оплати праці членів сільськогосподарських підприємств. І саме через це припинення організаційно-управлінських правовідносин не породжує виникнення нових правовідносин за участю колишнього члена сільськогосподарського підприємства.

Нарешті зауважимо, що в нормах аграрного законодавства правові наслідки припинення внутрішніх (внутрішньогосподарських) правовідносин (окрім майнових) взагалі не названі. На відміну від цього, раніше, наприклад у Примірному Статуті колгоспу 1988 року, існували спеціальні норми щодо наслідків припинення колгоспних трудових правовідносин, якими встановлю-

вався обов'язок колгоспу видати колишньому колгоспнику його трудову книжку в день припинення членства в колгоспі і в установленому в колгоспі порядку провести розрахунок¹.

Отже, припинення членства (членських правовідносин) у сільськогосподарських підприємствах є юридичним фактом, що має таке ж самостійне значення, як і його виникнення. Припинення членства виступає одночасно і як правоприпиняючий (для членських майнових, земельних, трудових, організаційно-управлінських правовідносин), і як правопороджуючий, правостворюючий (для майнових, земельних, трудових правовідносин за участю колишнього члена сільськогосподарського підприємства) юридичний факт. Припинення членства в сільськогосподарських підприємствах не викликає нових правовідносин, що впливають з членських організаційно-управлінських правовідносин, оскільки останні не містять майнових елементів. Припинення членських трудових правовідносин на підставі припинення членства додатково підтверджує існування як підстави їх виникнення (членських трудових правовідносин) фактичного складу (його елементами виступають виникнення членства та визначення трудової функції члена підприємства).

Перспективною для подальших наукових розвідок у напрямку обговорюваних проблем може бути юридична характеристика підстав припинення інших (окрім членських) внутрішніх правовідносин у сільськогосподарських підприємствах.

¹ Примірний Статут колгоспу. – С. 35.

А. Д. Марушев, канд. юрид. наук, доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Застосування методів документального аналізу облікових документів у правоохоронній діяльності

Використання окремих методів документального аналізу в правоохоронній діяльності належать до однієї із теоретичних проблем застосування спеціальних знань у процесі взаємодії правоохоронних та інших державних органів, посадових осіб та спеціалістів. Проблеми використання в процесі виявлення і розслідування економічних злочинів спеціальних знань з галузі фінансів, ціноутворення, оподаткування, бухгалтерського обліку розглядалися такими вченими-криміналістами, як Р. С. Белкін, Б. Є. Богданов, О. Н. Колісниченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, С. С. Ординський, В. Г. Танасевич та ін.

Більш детально використання окремих методів документального аналізу викладені вченими в окремих методиках розслідування господарських злочинів, а також у прикладній дисципліні — «судовій бухгалтерії». В окремих розділах дисципліни, як правило, дається характеристика порядку й меж використання бухгалтерського, економічного й документального аналізу в юридичній практиці. Але, на наш погляд, авторами недостатньо конкретизуються методи документального аналізу по виявленню ознак вчинення окремих правопорушень. О. М. Бандурка, І. М. Червяков